

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 18 • NR 1 • MAART 2016

**UITBREIDING KAMP
AMERSFOORT DICHTERBIJ**

Aanwinsten Museum Flehite

Het museum kreeg weer verschillende schenkingen. Zeventig tekeningen en etsen zijn in de jaren 1910-1930 gemaakt door **Henri von Rupprecht**; enkele door zijn broer **Franz**. De Amersfoortse stadsgezichten waren gro-

tendeels al bekend, maar de landschappen en portretten niet. De tekeningen komen vermoedelijk uit familiebezit en geven nieuw licht op hun werk. Zo valt het afgebeelde Sluisje op doordat deze in spiegelbeeld staat; mogelijk met het oog op het maken van de ets.

In jaarboek *Flehite* 2015 schreef Jo Thijssen over de Amersfoortse centsprenten van **Frans Felix**. Deze zijn zeldzaam en het museum had er geen, maar via de auteur konden er drie verworven worden. Op de afgebeelde prent staat alleen het adres van de wederverko-

Jaap Veenendaal maakte deze tekening van Mien Knottnerus (1923-1944) uit Soest naar een foto. Die foto heeft de schenkster nog. Uit correspondentie blijkt dat de levenslustige Mien tijdens de oorlog de verpleegstersopleiding deed in de Nederlandsch-Hervormde Diaconessen-inrichting in Meppel. In haar laatste brief noemde zij een luchtgevecht boven het huis. Daar is zij besmet door een tyfuspatiënt en jong overleden.

Archief Eemland zoekt vrijwilligers om gezinskaarten van Belgische vluchtelingen te beschrijven via www.velehanden.nl. De beschreven kaarten verschijnen als een groeiende collectie op www.archiefeemland.nl en op www.belgengezocht.nl.

Louise Bolleman gezocht

Voor de reeks *Privé-domein* van De Arbeiderspers werkt Arthur van Dijk aan een bloemlezing uit de brieven van de Nederlandse componist Willem Pijper (1894-1947), tot aan zijn dood de vriend van de juriste Louise Bolleman (1894-1976). Hij schreef haar bijna 1200 brieven. Ze was enig kind in een relatief eenvoudig gezin, studeerde rechten en was werkzaam bij de secretarie van de gemeente Amersfoort. Het vreemde is dat er zeer weinig te vinden is over deze opmerkelijke vrouw. Op de site van Archief Eemland staan drie foto's en een paar krantenberichtjes. Wat niet helpt is dat de brieven van haar aan Willem Pijper bij het bombardement van Rotterdam verloren zijn gegaan. Wie kan helpen? Graag mailen naar: arthur.van.dijk@chello.nl.

Kinderen van toen

Kamp Amersfoort heeft een nieuw educatief programma. Wat wisten kinderen destijds van het kamp? Hoe reageerden zij op de transporten van gevangenen op straat of als hun vader of moeder er werd opgesloten? Hoe was het om op te groeien tijdens de oorlog en wat betekende dat voor de rest van hun leven? Zie voor verdere informatie: www.kinderenvantoen.nl.

De Nacht

Een film van Frank Munnecom en Thijs van Dijk, gebaseerd op verhalen uit Kamp Amersfoort. De kijker wordt meegenomen in de gedachten en emoties van de gevangenen aan de hand van gesprekken in een cel en contact met de wrede kampbewakers. Zie voor verdere informatie: www.cinesud.nl/projecten/de-nacht.

4

**KAMP AMERSFOORT
GAAT UITBREIDEN**

6

**NOG MEER
HERDENKINGSSTENEN**

8

**EERSTE EXPOSITIE
ARCHIEF EEMLAND**

10

**EEN OFFER ONDER
DE TABAKSPANT**

12

**SPEELGOED VAN
BLAZER & METZ**

14

**NAPOLEON EN FALBA
IN AMERSFOORT**

16

HET ACCIJNSHUISJE

18

**EERSTE SPEELFILM
VAN EEMFFILMERS**

VERDER IN DIT NUMMER

**20 DE SCHENKING
21 DE FASCINATIE
22 NIEUWE BOEKEN
24 AGENDA**

Leer nooit te vergeten

Kamp Amersfoort is één van de drie grote voormalige concentratiekampen in Nederland. Het nationaal monument gaat uitbreiden en dat kost veel geld. Hoe komt dat op tafel?

door **WILLEMEN MEERSHOEK**
& **PASCALLE KALJÉ**

Kamp Amersfoort was een doorgangskamp voor politiek gevangenen, geestelijken, Joden, onderduikers (vooral van de *arbeidseinsatz*) en gijzelaars. De meesten werden naar Duitse werkkampen getransporteerd. Een relatief klein aantal (met name de Joden) gingen via Westerbork naar vernietigingskampen.

ARMANDO

Kunstenaar Armando was als tiener en buurtbewoner getuige van de vele transporten met gevangenen naar en van het kamp. Ze liepen naar het station, kwamen daar vandaan of werden vervoerd met vrachtwagens. De staat waarin veel gevangenen verkeerden en de behandeling door de Duitse begeleiders raakten hem zeer. Hij kon niet binnen het kamp kijken, maar begreep goed dat het er hard aan toe ging. Na de oorlog kwam hij meer te weten over de gebeurtenissen in het kamp. Dit heeft zijn

Rechts: Armando.
Onder: *Rote Blume*,
2011.

leven en zijn denken over goed en kwaad blijvend beïnvloed. Dat uit zich in zijn kunst.

TENTOONSTELLINGEN

Deze geschiedenis heeft een band gesmeed tussen Armando en Kamp Amersfoort als gedenkplaats. Jaarlijks is hij aanwezig op de herdenking op 19 april, de datum waarop het kamp in 1945 werd overgedragen aan het Rode Kruis. Armando is mede daardoor betrokken geraakt bij de plannen om Kamp Amersfoort te vernieuwen en uit te breiden. Die zijn nodig door het stijgend aantal bezoekers en een steeds belangrijker wordende educa-

tieve functie. Hierdoor krijgt niet alleen educatie letterlijk en figuurlijk meer ruimte, maar kan er ook meer blijvende aandacht worden gegeven aan belangrijke thema's. In de vorige *Kroniek* zijn de uitbreidingsplannen al weergegeven.

Kamp Amersfoort krijgt straks plaats voor een vaste presentatie en voor wisseltentoonstellingen. De vaste opstelling wordt zeker geen statische aangelegenheid, maar een interactieve presentatie van slachtoffers, daders en omstanders. Met name het daderschap krijgt in de toekomst meer aandacht. De geschiedenis van het kamp wordt niet alleen gebruikt om te herdenken, maar ook om de herinneringen te koppelen aan wat nu gebeurt in

de wereld. Daderschap, gewelddadigheid en ook zeker verdraagzaamheid zijn daarbij belangrijke items. Leer nooit te vergeten.

FINANCIËN

Om de vernieuwingen mogelijk te maken is financiële steun nodig. Naast het aanspreken van diverse fondsen en subsidieverstrekters worden ook particulieren en verschillende organisaties benaderd om een aandeel te leveren. Armando draagt daar op zijn eigen passende wijze in bij door kleine kunstwerken te maken, speciaal voor Kamp Amersfoort. De opbrengst van de verkoop komt direct en geheel ten goede aan de vernieuwingsplannen. Inmiddels heeft de Nationale Postcode Loterij al 1,5 miljoen toegezegd.

AANDELEN

Iedereen kan straks een aandeel kopen in de ontwikkeling van Kamp Amersfoort. Bijvoorbeeld in de educatieve ruimte of in de appèlplaats. Bij een aandeel van € 250,- krijgt de donateur een bronzen beeldje van Armando. Er zijn zes verschillende in de vorm van een boomblad, elk met een eigen kleur. Per beeldje is de oplage 100 stuks. Bestellen is mogelijk via willemien@kampamersfoort.nl. Hoe eerder ingetekend, hoe lager het oplagenummer is, maar doordat ze met de hand geschilderd zijn is elk beeldje uniek.

Wie kiest voor € 25,- krijgt een (verjaardags)kalender van de kunstenaar op A3-formaat, met reproducties van schilderijen met bloemen, bomen of bladeren.

Willemien Meershoek is directeur van Nationaal Monument Kamp Amersfoort; Pascale Kaljé is communicatieadviseur.

BENEFIETAVOND

Op 31 maart organiseert Kamp Amersfoort een 'avond om nooit te vergeten'. Deze luidt een campagne in waarbij ook de verkoop van de aandelen en kalenders formeel van start gaat. Het verleden, het heden en de toekomst van Kamp Amersfoort komen op creatieve wijze aan bod. Bekende Amersfoorters vertellen, zingen en maken muziek.

Details over de avond kunnen nog niet worden gegeven, maar binnenkort is op de inmiddels vernieuwde website van Kamp Amersfoort meer te lezen. Er komen maximaal 200 kaarten beschikbaar. De toegang bedraagt € 25,-.

KRING VAN BESCHERMERS

Kamp Amersfoort heeft een kring van donateurs, beschermers genaamd. Vanaf € 45,- per jaar bent u ook beschermer. De Kring van Beschermers maakt het mogelijk om extra projecten te realiseren die buiten de normale exploitatie vallen, zoals tijdelijke tentoonstellingen of educatieve programma's. U kunt beschermer worden door uw bedrag over te maken op rekeningnummer NL03 RABO 0175898928, ten name van Kring van Beschermers Kamp Amersfoort. Geef ook uw naam en adres op via beschermers@kampamersfoort.nl. U ontvangt dan onze magazines, relevante uitnodigingen en een speldje met ons logo waarmee u aantoont dat u beschermer bent. Wij hopen van harte u als beschermer te mogen begroeten!

www.kampamersfoort.nl

Herdenkingsstenen in Amersfoort

Vorig jaar zijn de eerste herdenkingsstenen verschenen in het Amersfoortse stadsbeeld. Veel mensen reageerden enthousiast. Wat gaat er dit jaar gebeuren?

door **JAN-WILLEM VAN LIESHOUT**

Onder het toezien van nabestaanden, direct betrokkenen en veel belangstellenden vond de eerste steenlegging plaats op 30 april 2015. Daarna volgden dat jaar nog drie steenleggingen. In totaal zijn er verleden jaar 65 stenen onthuld bij de huizen van inwoners van Amersfoort die zijn vermoord door de nazi's, vaak in concentratiekampen. Het gaat om mensen die verzetsstrijder waren of Joods. Maar ook seksuele geaardheid kon voor de bezetter reden zijn om mensen weg te voeren. In totaal willen we rond de 430 stenen in Amersfoort leggen.

150 STENEN

In 2016 zullen naar verwachting 150 stenen worden onthuld. Dat vraagt veel voorbereiding en vooral veel zorgvuldig onderzoek. Het bestuur is heel blij dat de groep onderzoekers recent is versterkt met vier nieuwe leden. Onlangs wilden wij een steen onthullen bij Zon & Schild, waar een slachtoffer voor het laatst had gewoond. Ons eerste onderzoek wees uit dat de man in Auschwitz was

overleden, totdat wij via een ander kanaal nieuwe informatie over een man met dezelfde naam ontvingen. Dan ga je terug naar af en begint het onderzoek min of meer opnieuw. Die zorgvuldigheid is nodig om op respectvolle wijze concrete mensen te gedenken, die beroofd werden van een plek op aarde. 'De Herdenkingsstenen helpen ons hen te gedenken,' schreef dominee Machiel van der Giessen, voorzitter van de Raad van Kerken en lid van ons Comité van Aanbeveling.

DOELSTELLING

Toen wij begonnen met de voorbereidingen voor het onthullen van de eerste stenen, waren wij nog erg beperkt in de financiële mogelijkheden. De vele donaties van particulieren en stichtingen stellen ons nu in staat de ambities voor 2016 omhoog bij te stellen. Opnieuw zullen de meeste stenen in en rond het stadcentrum worden gelegd. Het onderzoek moet ook afgerond zijn, want de hiervoor genoemde zorgvuldigheid mag nimmer uit het oog worden verloren. Maar wij zijn vol goede moed dat met steun van zovelen in het verleden en in de toekomst

de doelstelling voor dit jaar waargemaakt kan worden, en hopelijk een zelfde voor 2017.

VOORLICHTING

Wij zien het als een belangrijke taak om over de achtergrond van de Herdenkingsstenen voorlichting aan jonge mensen te geven. Hoe heeft het ooit zo ver kunnen komen? Kunnen wij er lessen uit trekken voor de toekomst? Om welke mensen gaat en wat was hun achtergrond? Uit de onderzoeken halen wij veel informatie die interessant is om met anderen te delen, vooral jonge mensen als scholieren. In onze contacten met het Corderiuscollege en MBO Amersfoort schenken wij daar aandacht aan. Leerlingen van het Corderiuscollege woonden in 2015 ook enkele steenleggingen bij. Die voorlichting wordt nu ver-

Jan-Willem van Lieshout is voorzitter Stichting Herdenkingsstenen Amersfoort.

der uitgebreid. Ook beginnen wij met de voorbereidingen van een publicatie over de Herdenkingsstenen in Amersfoort.

DANK

Wij willen iedereen bedanken die, nu en in de toekomst, op welke wijze dan ook, als vrijwilliger of als donateur, als stadsbestuurder of stenenlegger, meewerkt aan het realiseren van onze doelstelling, zodat wij hun namen niet zullen vergeten! Iedere geldelijke donatie blijft van harte welkom. Eén steen kost € 95,-. Ons rekeningnummer is NL56RABO0134778995 t.n.v. Stichting Herdenkingsstenen Amersfoort.

www.herdenkingsstenenamersfoort.nl

Bier in het Eemhuis

Amersfoort heeft er straks een expositieruimte bij. Topstukken uit de collectie van Archief Eemland worden gekoppeld aan actuele thema's en initiatieven uit de stad.

door **BABS DEN DULK**

Op de verdieping van Archief Eemland in het Eemhuis wordt op dit moment de laatste hand gelegd aan de eerste expositie. Die gaat over de Amersfoortse biergeschiedenis en in het bijzonder over de beroemde Phoenix Brouwerij.

WAAROM BIER?

De keuze voor de biergeschiedenis was snel gemaakt. Bier en bier brouwen zijn populair en Amersfoort is van oudsher een echte bierstad. Historicus, docent en bierkenner Leen Alberts is als adviseur bij de expositie betrokken.

Alberts onderzocht de vroege geschiedenis van het Amersfoortse bier voor zijn recente proefschrift *Brouwen aan de Eem: Amersfoort, een Stichtse bierstad in de late Middeleeuwen*. Hierin staan de invloed van biernijverheid, werkgelegenheid en ontwikkeling van bierbrouwers centraal. Op dit moment werkt hij aan de afronding van een publieksvriendelijke uitgave van het boek, geïllustreerd met schitterende foto's en afbeeldingen. Rond de zomerperiode geeft hij hier een presentatie over.

Archief Eemland maakt de expositie in samenwerking met vormgever en tentoonstellingsmaker De Nieuwe Collectie en Museum Flehite. Daarbij staat niet alleen de middeleeuwse biergeschiedenis centraal, maar ook de industriële periode. Phoenix is immers één van de archiefschatten van Archief Eemland.

AMERSFOORT BIERSTAD

Amersfoort is al sinds de Middeleeuwen een echte bierstad. Met name in de 14e en 15e eeuw floreerde de bierproductie in de stad. Het schone water dat bij de waterpoort Monnikendam de stad binnen kwam en de makkelijke toegang tot graansoorten, vormden de basis van de ongeveer vijftig bierbrouwerijen die de stad rijk was. Het Amersfoortse bier werd tot ver buiten de stadgrenzen geëxporteerd. Met name Holland, Gelderland en Overijssel waren belangrijke afzetgebieden voor de stad.

Opvallend was de betrokkenheid van vrouwen bij het bierbrouwproces. Zij werkten mee met hun man en sommigen waren zelfs eigenares van een bierbrouwerij, meestal als weduwen. Vrouwen waren tot in de twintigste eeuw weliswaar handelingsonbekwaam, maar ondernemers ('koopvrouwen') waren hierop een wettelijke uitzondering. Eén

Archief Eemland

van deze bierbrouwers was Glorie van Havik, die haar brouwerij had aan het Havik. Meer over het bijzondere verhaal van de bierbrouwers is te lezen in de gratis iPad-app *Publiek Geheim* van Archief Eemland.

Tegenwoordig is er in Amersfoort nog veel terug te vinden van het bierverleden. Tijdens opgravingen zijn verschillende brouwovens blootgelegd en ook de oude gevelsteen van brouwerij De Drie Ringen getuigt van een rijke biergeschiedenis. Archief Eemland bewaart verschillende bewijzen van dit rijke verleden, bijvoorbeeld 14e-eeuwse overeenkomsten over de export van Amersfoorts bier en stukken over het tappersgilde.

Archief Eemland

DE SCHATTEN VAN PHOENIX

Aan het einde van de 16e eeuw stagneerde de Amersfoortse bierproductie. Maar in de 19e eeuw werd Amersfoort weer een bierstad van betekenis met de komst van een stoombrouwerij aan het Smallepad. In 1873 stichtten Amersfoortse en Amsterdamse ondernemers de Amersfoortsche Beijersch-Bierbrouwerij. In 1891 veranderde de naam in Phoenix.

Phoenix kon met recht als een vernieuwer in brouwerland worden gekenmerkt. Al in 1917 bracht deze het eerste alcoholvrije bier op de markt onder de naam Malto. Niet veel later, in 1925, stapte Phoenix als eerste Nederlandse bierbrouwerij volledig over op kroonkurken, welke hygiënischer waren dan de tot dan toe gebruikelijke beugelafsluitingen. In hetzelfde jaar voerde men *staangeld* in, ruim zeventien jaar eerder dan de wettelijke invoering van het statiegeld zoals we dat nu kennen.

Van de gevoerde merken waren Klaverbier en Falconbier

Babs den Dulk is medewerker publieksactiviteiten van Archief Eemland.

de bekendste. Vanaf 1917 werden ze aan de man gebracht via een reclamecampagne waarin de grafisch ontwerper Nicolaas de Koo een belangrijke rol speelde. Hij maakte onder meer affiches, gevelborden, bierviltjes en etiketten in de typische art-decostijl van de jaren twintig en dertig. Archief Eemland beheert het archief van de brouwerij en dit bevat veel van dit schitterende reclamemateriaal. Enkele topstukken uit deze collectie zijn straks tijdens de expositie te bewonderen in het Eemhuis.

PHOENIX VERRIJST UIT HAAR AS

In de jaren vijftig van de twintigste eeuw kwam Phoenix in financieel moeilijker vaarwater terecht. In 1960 fuseerde de brouwerij met de Verenigde Nederlandse Brouwerijen d'Oranjeboom, die in 1967 werd overgenomen door Allied Breweries. Intussen wist Phoenix nog een contract binnen te halen voor het brouwen van het huismerk bier van Albert Heijn. Dit mocht echter niet meer baten. In 1970 moest Phoenix haar deuren sluiten. Een jaar later werd het markante gebouw van de brouwerij aan het Smallepad gesloopt.

Meer dan vijfenveertig jaar later bracht Het Klaverblad Amersfoort V.O.F. de merken Phoenix en Klaver terug op de markt. Met ingang van 2010 is dit initiatief voortgezet in de Phoenix Trading Company. Phoenix is dus als een echte feniks uit de as verzezen.

Benieuwd geworden naar de Amersfoortse biergeschiedenis? Kom dan vanaf 1 april naar Archief Eemland in het Eemhuis.

Een offer onder De Tabaksplant?

In het vorige nummer werd een bronzen pot uit Spakenburg besproken. Ook uit Amersfoort is zo'n bijzondere archeologische vondst bekend. Deze roept vragen op over de betekenis van deze pot op deze plek.

door **THEO MILTENBURG**
& **VINCENT VAN VILSTEREN**

In 1983 heeft Theo Miltenburg een bronzen pot gevonden onder het huis waar hij toen woonde. Het pand is gelegen aan de Coninckstraat 15 (bij de Kamp) en is een rijksmonument uit de 17e eeuw. In koopakten werd het tussen 1726 en 1882 aangeduid als De Tabaksplant, nog steeds de naam van het hotel dat er momenteel in is gevestigd.

De pot is gevonden aan de voorzijde van het monument,

ongeveer een meter onder het vloerniveau in het gele zand, op nog geen meter afstand van een grote schoorsteen. Bij de pot lagen geen andere vondsten. Wel was vlak bij nog een oudere funderingsmuur aanwezig. Vermoed wordt dat de pot tegen deze muur is begraven, op een binnenplaats achter de opkamer. Op een meter van de bronzen pot lagen grote aantallen scherven uit de Middeleeuwen. Onder de binnenplaats zijn dikke brandlagen gevonden, wellicht afkomstig van een van de grote middeleeuwse stadsbranden. Op deze plek zijn ook sporen van veel vroegere bewoning gevonden.

GIETPROP

Het potje is niet meer dan 14,5 cm hoog en heeft een diameter van 12 cm aan de buik. Het ijzeren hengsel is nog aanwezig, maar is zwaar verroest. Opmerkelijk is dat het potje na het gieten niet is afgewerkt door de potgieter. De gietprop aan de onderzijde is nog aanwezig. Dergelijke bronzen potten werden altijd op de kop gegoten. De gietprop was bij het gieten dus het laatste restje brons aan de bovenzijde. Gezien de bolvorm van het potje, de lange poten en de vorm van de oren lijkt een datering in de 14e of 15e eeuw aannemelijk.

Net als bij de bronzen pot uit Spakenburg is van die uit Amersfoort een analyse gemaakt van het metaal met de XRF-methode. De belangrijkste bestanddelen zijn koper, lood, antimoon en tin. De samenstelling van de pot verschilt wat per meetplaats. Het potje van De Tabaksplant bevat meer lood en minder koper dan die uit Spakenburg. Wat dit te betekenen heeft, is voorlopig nog onduidelijk. De twee potten zijn tot nu toe de enige Nederlandse waarvan de samenstelling is bepaald. Pas als van grotere aantallen bepalingen beschikbaar komen, zijn mogelijk conclusies te trekken.

Theo Miltenburg

GEBRUIK

Bronzen kookpotten waren in de middeleeuwen duurzaamer, maar ook duurder dan gewone kookpotten van aardewerk. Als een pot versleten was, kon deze weer worden ingeleverd bij de potgieter als een soort statiegeld. De prijs van een nieuwe pot kon dan wat naar beneden. Bronzen potten werden dus niet zo maar weggegooid. Dat het potje van De Tabaksplant toch in het bodemarchief terecht is gekomen, geeft dus te denken. Zowel de nog aanwezige gietprop als het feit dat de gietnaden niet zijn weggewerkt, duidt er op dat de pot nooit echt bedoeld is geweest om in te koken. Op de pot zijn ook geen sporen van feitelijk gebruik te zien.

Onderzoek van dit soort potten elders in Nederland heeft laten zien dat ze vaak een rituele betekenis hadden. Ze zijn niet zelden gebruikt als bouwoffer om zegen over een huis, een kasteel of een dijk af te roepen. Aan dit oude gebruik kwam met de komst van het christendom geen einde. Het potje onder de vloer van De Tabaksplant is mogelijk een bouwoffer geweest voor een voorganger van het 17e-eeuwse pand. Er stonden in dit gebied in de 13e en 14e eeuw al enkele boerderijen.

VINDPLAATS

De vindplaats ligt op slechts enkele tientallen meters van het hofje Armen de Poth. Dit hofje is gesticht door de broeders van de Heilige Geest en heeft als symbool een vergelijkbare pot. Deze is niet alleen in het hekwerk verwerkt, maar is ook als gevelsteen boven de poort aangebracht. De pot staat symbool voor zowel het inzamelen van gaven voor de armen als voor het uitdelen van voedsel. Het is verleidelijk om te zoeken naar verbanden tussen deze broederschap en de vondst van de pot van De Tabaksplant. Maar zijn daar aanwijzingen voor?

De verhuizing van de broeders van de Heilige Geest of Pothbroeders van de Langestraat naar Armen de Poth heeft in 1525 plaats gevonden. De gevonden bronzen pot dateert vermoedelijk al van vóór deze tijd. In de bronnen valt ook geen aanwijzing te vinden voor een relatie tussen de vindplaats van deze bronzen pot en de Armen de Poth of de Pothbroeders.

POTHOF

Er is ook nog de associatie met de naam van het gebied: de Pothof. Deze naam heeft niets te maken met Armen de Poth of de Pothbroeders. De naam werd al in 1388 in een akte genoemd, toen de Pothbroeders nog niet bestonden. De Pothof was een leen van de bisschop van Utrecht aan de familie Van Nijvel, die het weer in achterleen aan de burgemeester had gegeven. Dit laatste betekende dat het in feite de stad was die er gebruik van maakte. In diverse archiefstukken komt de naam Pothof voor. Het was kennelijk een omvangrijk gebied, dat buiten de eerste stadsmuur lag. Vanaf eind 14e eeuw werd

De Tabaksplant.
Aquarel door Cor van den Braber.

de Pothof omsloten door de tweede stadsmuur, die men hier in die tijd begon te bouwen. Het was vooral een agrarisch gebied. De achtergrond van het woord pot in de naam Pothof is niet bekend en een relatie van de bronzen pot met de naam van het gebied waar deze is gevonden, is niet te bewijzen.

Wel is duidelijk dat in de 14e en 15e eeuw dit gedeelte tussen de eerste en tweede stadsmuur aan de oostkant van de stad volop in ontwikkeling was als agrarisch gebied en dus ook als nieuwe vestigingsplaats van boeren. In dat licht is een offer vanwege de bouw van een boerderij of een bede om een goede oogst de meest aannemelijke verklaring voor de vondst van de bronzen pot onder De Tabaksplant.

LITERATUUR

Theo Miltenburg is eigenaar van het pand De Tabaksplant; Vincent van Vilsteren is conservator archeologie van het Drents Museum in Assen.

■ V.T. van Vilsteren, 'Pay peanuts, get monkeys – on the ritual context of medieval miniature bronze cauldrons', in: *Siedlungs- und Küstenforschung im Südlichen Nordseegebiet* 36 (2013) 1-12

■ F. van Kan, 'Armenzorg', in: *Bruit van d' Eem : geschiedenis van Amersfoort* (Utrecht 2009) 117-14

■ F. Snieder, 'Boeren in de stad', in *Flehite : jaarboek* 11 (2010) 46-63

Blazer & Metz

Een papierfabriekje in het Eemkwartier, niets bijzonders zou je denken. Maar bij onderzoek kwamen er boeiende verhalen boven over de bezettingstijd, het verzet en... spellen.

door HENK VAN DER LEE

D. Blazer & Metz (B&M) was actief in kantoor- en schooldrukkerwerk, andere papierwaren en daarnaast kinderspeelgoed. David Carel Blazer richtte het bedrijf op in Rotterdam in 1890; Metz was de naam van zijn tweede vrouw Brunette. Vanaf 1914 was het bedrijf gevestigd aan Goudsestraat 42. In 1929 deelde Blazer de leiding met Brunette en zijn zoons Benjamin en Tobias. Naast de handelsactiviteiten gingen zij ook handelsdrukkerwerk produceren, waarvoor een pers werd besteld en een bijkantoor in Amsterdam werd geopend.

ILLEGALE KRANTJES

Tijdens het bombardement van mei 1940 werd het Rotterdamse bedrijf verwoest. De productie is even uitgesteld aan een bedrijf in Amsterdam, maar al snel voortgezet in de voormalige tabaksfabriek Oldenkott aan Nijverheidsweg 3 in Amersfoort. De verbouwing van het pand was een ontwerp van architecten K. Limperg en G.J. Meyers. Het bedrijf werd toen omschreven als 'fabriek voor school-, schrijf- en tekenartikelen'.

Omdat de Blazers Joden waren stelde de bezetter een andere directie aan: Frederick Verster en zijn adjunct Bernardus Bothe, die eerder ontwerper was bij speelgoedfabrikant Perry. Zij zorgden voor het papier van het illegale *Oranje Bulletin* (Amersfoortse uitgave) en de voortzetting daarvan, *Het Baken*. Bothe kreeg naderhand het Verzetsherdenkingskruis.

Detail van een
luchtfoto van het
Eemkwartier, 1952.

LEGPUZZELS

Alle twintig Bruno-puzzels zijn tijdens de oorlog vervaardigd. Ze maten 30x40 cm en hadden verschillende afbeeldingen.

Er werden enkele drukkers elders in Nederland ingeschakeld.

Het bedrijf had moeite om te overleven. Door middel van advertenties vroeg men allerlei producten, zoals kisten, dozen, golfkarton, dekzeil, drukknoppen, breinaalden en pennen voor ronddraad. Maar men zocht ook voortdurend personeel. David Blazer overleed in 1942 in Amsterdam, waar hij onder dwang naar toe verhuisd was.

WEDEROPBOUW

In 1945 werden Benjamin en Tobias Blazer weer directeur; twee jaar later kocht de eerste de tweede uit. Verster werd mededirecteur, wat wijst op een goede verhouding

Archief Eemland

KWARTETSPELLEN

Beide kwartetsspellen met 48 kaarten werden in 1944 gedrukt door de Speelkaartenfabriek Nederland, gevestigd in Amsterdam.

De doosjes hadden op de achterzijde een afbeelding van een negerjongen, verwijzend naar het door B&M in die tijd gebruikte merk Moor; de spelregelkaart vermeldde inderdaad Moor-kwartetspel. De illustrator van beide kwartetsspellen was de bekende Amersfoortse schilder en tekenaar Willem van Dam. Volgens zijn dochter heeft hij in totaal vier kwartetsspellen geïllustreerd. De mogelijke andere zijn nog niet geïdentificeerd.

tussen de twee. In 1948 nam de papiergroothandel G.H. Bührmann het bedrijf echter over. De fabriek verhuisde naar Amsterdam; in Amersfoort bleef wel een verkoop- en distributieafdeling bestaan. Een directielid van Bührmann, H.P. van den Aardweg GZn, kreeg ook de verant-

woordelijkheid voor de Amersfoortse vestiging.

Enige tijd na 1948 werd de schrijfwarenlijn voortgezet onder de naam Ridders Blazer & Metz. Na verschillende reorganisaties kwam de groep terecht bij Esveha, een andere dochter van Bührmann. De oude speelgoedlijn die in de Rotterdamse tijd was opgezet stierf een langzame dood. Men probeerde het nog met legpuzzels en enkele Tom Poes-boekjes. Speelgoed en bordspellen werden al kort na de bevrijding door velerlei bedrijven op de markt gebracht; Duitse speelgoedfabrieken kregen spoedig een groot deel van de markt in handen.

De Amersfoortse vestiging speelde een rol in de distributie van bedrijfsdrukwerk en schrijfwaren tot 1954. Toen viel het doek. Tot dan speelde jarenlang een voetbalelftal van B&M in de Amersfoortse bedrijvencompetitie; het team had de naam De Moren, naar het bedrijfslogo. Het pand aan de Nijverheidsweg in Amersfoort werd vervolgens gebruikt door Rijwielfabriek Pon en later door Sigma Coatings.

TOM POES-BOEKJES

De vier boekjes zijn uitgegeven in 1945-1946.

Deze verschenen in een serie genaamd Blader Mee. Het copyright was van Diana Editions, Amsterdam. De boekjes werden gedrukt door Ellerman Harms & Co in Amsterdam, waarschijnlijk omdat de personen van B&M te eenvoudig waren.

De afbeeldingen van Marten Toonder waren voorzien van korte rijmpjes van Joop van Bossum, grafisch ontwerper en schilder. Kalenders met afbeeldingen van figuren uit de wereld van Tom Poes werden in deze jaren geproduceerd door B&M.

BRONNEN

■ Nationaal Archief, Rijksbureau Papier 1939-1950 (bnr 2.06.076.11) invnrns 251-252

■ Lydia Winkel en Hans de Vries, *De ondergrondse pers 1940-1945* (Amsterdam 2014)

■ *Het Baken* 15 mei 1945, www.delpher.nl

■ C.C. van den Heuvel, *Verzetsherdenkingskruis* (Den Haag, 1985)

■ Hermann Meu, *Herinneringsboek Joods Utrecht 1940-1945* (Utrecht, 2015)

■ www.nai.nl/CIS/project/16699

Henk van der Lee was medeoprichter en bestuurslid van de Stichting Industrieel Erfgoed in de Stad Amersfoort SIESTA.

SPELLEN

Het bedrijfsdrukwerk en de schrijfwaren zijn in de vergetelheid verdwenen. Van het speelgoed is iets meer overgebleven. Veel van de spellen hebben het merk Duifje. De Amersfoortse producten zijn hier afgebeeld. De meeste bestaan in verschillende uitvoeringen, met kleine verschillen. De spellen werden naar alle waarschijnlijkheid niet door B&M zelf vervaardigd, maar door (mogelijk Duitse) gespecialiseerde bedrijven.

MEER INFORMATIE

In dit artikel konden lang niet alle gegevens vermeld worden. Wie meer informatie heeft wordt verzocht contact op te nemen: hj.vdlee@kpnmail.nl.

Napoleon en Falba samen in een optocht

In de herdenkingsoptocht van honderd jaar onafhankelijkheid in 1913 waren er groepen die het bezoek van Napoleon in 1811 en van Falba met zijn manschappen in 1813 uitbeeldden. Bij nader onderzoek blijken beide gebeurtenissen met de nodige raadsels omgeven.

door **BURCHARD ELIAS**

Al in 1810 hadden de Franse autoriteiten nagedacht over een mogelijk bezoek van de keizer aan Amersfoort. Zij vroegen de *maire* (burgemeester) een stuk op te stellen over de knelpunten in de stad en voorstellen te doen ter verbetering daarvan. Dat deed hij ook; zo vroeg hij scheepvaart mogelijk te maken vanaf de Rijn bij Wageningen via Amersfoort naar Amsterdam. Daarnaast wilde de maire de kwijnende textiel- en tabaksindustrie helpen door de hoge belastingtarieven aan te passen. Het is natuurlijk de vraag of deze wensen ooit bij Napoleon beland zijn, laat staan dat hij overwogen heeft er gehoor aan te geven. Ook is er een instructie van de prefect van de Zuiderzee bewaard gebleven van 5 september 1811, om bij het passeren van de keizer en zijn vrouw 'gevoelens van algemene vreugde' te laten klinken. Verder moesten de klokken geluid en de stad fraai versierd.

MYTHEVORMING ROND NAPOLEON

Wanneer het bezoek van Napoleon daadwerkelijk heeft plaatsgevonden is niet zeker. Genoemd worden 27, 28 en

Bertus van de Biezenbos als jonge Napoleon te paard, in een optocht van de Christelijke Nationale School, Frederik van Blankenheimstraat, 1913. Bertus was de zoon van de conciërge.

29 oktober. Oorzaak van deze onduidelijkheid is dat de kranten toentertijd niet dagelijks verschenen en het enige tijd kostte voor een bericht afgedrukt kon worden. Omdat de autoriteiten niet wilden dat het verslag van het bezoek van de keizer te lang na dato zou verschijnen, werd al van te voren een gefingeerd verslag gemaakt en afgedrukt. Zo stond in de *Courier d'Amsterdam* van 28 oktober: 'Duizende van menschen, zoo wel uit de stad als van de nabijgelegen oorden, bevonden zich op hunnen weg, de lucht weergalmde van *leve de keizer, leve de keizerin*.' In feite was de keizerin waarschijnlijk afzonderlijk naar Het Loo gereisd.

Bij de Utrechtsepoort in Amersfoort wisselden Napoleon en zijn gevolg van paarden. De maire, J.A. Giebe, en sous-prefect Snouckaert spraken enkele welkomstwoorden. Volgens een stellig apocrief verhaal liet Napoleon Snouckaert niet uitspreken, rukte diens toespraak uit zijn hand en riep: *Fouette, cocher* (koetsier, de zweep er over). De tekst van de toespraken is bewaard gebleven. Beide waren zeer kort. Daarna zou de keizer nog wel bij een Franse herbergier in de stad, die hij uit het leger kende, een versnapering hebben genoten! Er zijn nog meer raadsels, maar daar schreef Lydia Edelkoort al over in dit blad.

FABELS ROND FALBA

Een andere groep in de optocht van 1913 toonde hoe op 28 november 1813 de Fransen de stad uitgeleid werden en kort daarop de Kozakken binnen gehaald. De positie van de Fransen in Europa werd na de nederlaag van Napoleon bij Leipzig steeds ongunstiger. De commandant van de Franse troepen in het departement van de Zuiderzee, generaal Molitor, trok zich vanuit Amsterdam terug op Utrecht. Vandaar kon hij gemakkelijker verder in de richting van Frankrijk trekken. Op 17 november ging de proclamatie van Van Hogendorp *Oranje boven! Holland is vrij* uit. In werkelijkheid was het echter nog lang niet zover. De situatie was erg onzeker en gespannen,

Archief Eemland

Boven: Optocht van cavaleristen op de Hof, 1913.

Onder: De lantaarn van Snouckaert van Schauburg.

Museum Flehite

want de Franse troepen waren nog overal aanwezig, terwijl in het oosten de Russische en Pruisische troepen naderden.

Op 23 november bezetten Oranjegezinde troepen in een vrij onbezonnen actie Woerden. Dat kwam Molitor zeer ongelegen, omdat zijn 'vluchtroute' vanuit Utrecht daarvoor in gevaar kwam. Hij zond kolonel Falba er op af. Deze rekende krachtdadig af met de Hollandse bezetting. Er werd geplunderd en 26 inwoners vonden de dood. Daarna werd Falba doorgestuurd naar Amersfoort, om die stad beter te kunnen verdedigen tegen de naderende Kozakken. Aan de maire, Otto Scheltus van Leusden, liet hij weten dat hij in Woerden orde op zaken had gesteld en dat hij dat precies zo in Amersfoort zou doen als dat nodig was. Volgens de feestwijzer van 1913 zou Falba naar Amersfoort gestuurd zijn omdat douanehuisjes buiten de Koppelpoort in brand gestoken waren en Franse emblemen vernield, zoals ook in Amsterdam gebeurd was. Als dat werkelijk het geval was geweest, zou Falba zeker minder soepel zijn opgetreden.

Maar volgens een kleinzoon van sous-prefect Snouckaert zouden de Fransen aan 'jongens uit de geringste klasse' geld hebben gegeven om Oranjelinten te kopen, deze op te spelden en *Oranje boven* te roepen om een gewelddadig ingrijpen te wettigen. Snouckaert wist dit echter te voorkomen door de bevolking te waarschuwen voor dit gevaar en de Fransen zo veel mogelijk te fêteren. Zo bleef de rust bewaard.

LANTAARN

Op 28 november vertrok Falba om vier uur in de morgen met zijn troepen. Hij waarschuwde het stadsbestuur dat

Burchard Elias is oud-directeur van Museum Flehite.

er tijdens zijn afwezigheid niets bijzonders mocht voorvallen. In feite zal hij opdracht gekregen hebben van Molitor zich terug te trekken op Utrecht, vanwaar de gehele Franse legermacht die dag nog zou vertrekken. De Kozakken kwamen namelijk nu wel erg dichtbij. Dat merkte ook Snouckaert. Na het vertrek van de Fransen kon hij maar van een zeer korte nachtrust genieten voor hij weer op moest staan. Nu om de Kozakken binnen te laten die bij de Kamperbuitenpoort stonden. Hij ging ze tegemoet met de afgebeelde lantaarn.

Maar kwamen de bewoners van Amersfoort nu niet van de regen in de drop? De Kozakken eisten van alles voor zichzelf en hun lastdieren. Veel inwoners hadden de wijk genomen 'met hunne vrouwen, die zij wilden aangrijpen'. Gelukkig trokken de bevrijders al spoedig verder door naar Utrecht. Amersfoort kon opgelucht ademen en op 3 december trad een nieuw, voorlopig bestuur aan. De dag daarvoor was erfprins Willem Frederik in Amsterdam ingehuldigd als soeverein vorst.

BRONNEN

- Archief Eemland, Stads- c.q. gemeentebestuur 1811-1945 (bnr. 002.1) nr. 2370, correspondentie 1811
- W.F.N. van Rootselaar, 'Het bezoek van keizer Napoleon aan de stad Amersfoort', in *Amersfoort : geschiedkundige bijzonderheden I* (Amersfoort 1897) 14-35
- W. Uitterhoeve, *1813 – Haagse bluf : de korte chaos van de vrijwording* (Nijmegen 2013) 139-149 (over Woerden)
- *Officieele gids van de Onafhankelijkheidsfeesten te Amersfoort, 9 en 10 september 1913* (Amersfoort 1913)
- Lydia Edelkoort, 'Napoleon in Amersfoort', *Kroniek* 13:3 (sept 2011) 20-21

Poort tot de stad

Aan het begin van de Bloemendalsestraat staat een accijnshuisje dat recentelijk is gerestaureerd. Voor mij aanleiding om op onderzoek te gaan naar de herkomst en functie van het huisje.

door **JETTA MARTIN**

Enkele jaren geleden maakte ik een fietstrekking door Nederland. Vanuit het noorden kwam ik de stad binnen. Door Schothorst, spoorlijn onderdoor en via de Bloemendalsestraat reed ik de stad in. Op dat moment woonde ik al jaren in het zuiden van Amersfoort. Ik herinner me nog hoe ik werd verrast in mijn eigen woonplaats. Vanuit jaren-zeventig-bebouwing kwam ik ineens in de pittoreske Middeleeuwse binnenstad terecht.

IN PLAATS VAN POORT

Schuin tegenover het accijnshuisje staat een informatiebord 'Plantsoen op de voormalige stadswal'. Dat geeft de eerste informatie prijs. Het Plantsoen blijkt een bijzonder rijksmonument te zijn, omdat bijna de hele wandeling rond de binnenstad nog intact is. In de eerste helft van de 19e eeuw is deze route aangelegd voor burgers, in opdracht van het gemeentebestuur. De tweede stadswal had namelijk geen verdedigingsfunctie meer en was in verval geraakt. De bekende (tuin)architecten Hendrik van Lunteren en Jan David Zocher jr. ontwierpen het plantsoen in Engelse landschapsstijl, met slingerende paden, verrassende doorkijkjes en veel bloeiende bomen en planten. Nog steeds is deze wandeling een aanrader, niet alleen voor toeristen. Het accijnshuisje ligt in Plantsoen-Noord, dat in 1842 werd aangelegd op het oude bastion.

Aan de bochten in de singel kun je nog zien dat zich hier een bolwerk bevond. Het huisje moest, samen met een hekwerk, de gesloopte Bloemendalsebuitenpoort vervangen. Op het bord valt te lezen dat het huisje waarschijnlijk is ontworpen door J.D. Zocher jr., en gebouwd in de tijd dat het plantsoen werd aangelegd.

Het tolhuisje met de auteur en links de gevelsteen.

Jordanus Hoorn, *De Bloemendalsepoort*. Tekening, 1777.

VERANDEREND STADSBEELD

Een eerste rondvraag in het Amersfoortse maakte duidelijk dat er niet veel over het accijnshuisje bekend is. Op de website van Museum Flehite vond ik schilderijen en tekeningen die een beeld geven hoe de entree van de Bloemendalsestraat er de afgelopen eeuwen uitzag. Van meer recente datum zijn de vele foto's op de website van Archief Eemland. De bebouwing van de poort is dus verdwenen. In het begin van de 20e eeuw is de houten brug nog vervangen door een bredere, stenen brug. Anno 2016 geeft de entree van de stad in ieder geval een totaal andere aanblik.

BOUWJAAR EN -KOSTEN

Afgelopen zomer ben ik op zoek gegaan naar de architect van het huisje en het bouwjaar. Zo belandde ik in Archief Eemland. Bladerend door oude raadsnotulen waande ik me al snel aan tafel bij het gemeentebestuur uit die tijd. Allerlei thema's kwamen voorbij. Zó van toen, maar verrassend genoeg ook zoveel parallellen met deze tijd. Overigens niet altijd even gemakkelijk te lezen door het schrift en het oude taalgebruik. Tot mijn enthousias-

me las ik over de afbraak van de stadswallen tussen de Koppelpoort en de Koningspoort. In verschillende notulen stond het besluit tot afbraak van de stadswallen en de Bloemendalsebuitenpoort. Zocher jr. kon aan de slag met het laatste deel van de wandelroute en men gaf opdracht tot de bouw van het accijnshuisje: 'Bij openbare aanbesteding ene nieuwe portierswoning bij de Bloemendalse poort aantebouwen'. Dit laatste valt te lezen in de notulen van 8 januari 1842. De bijlage met bouwtekeningen heb ik helaas niet kunnen vinden, waardoor niet bewezen is dat Zocher jr. de architect van het huisje was. In de notulen van 7 februari van datzelfde jaar valt wel te lezen 'ene somme van f1500,- beschikbaar te stellen tot aanbouw van eene portierswoning bij de Bloemendalse poort'.

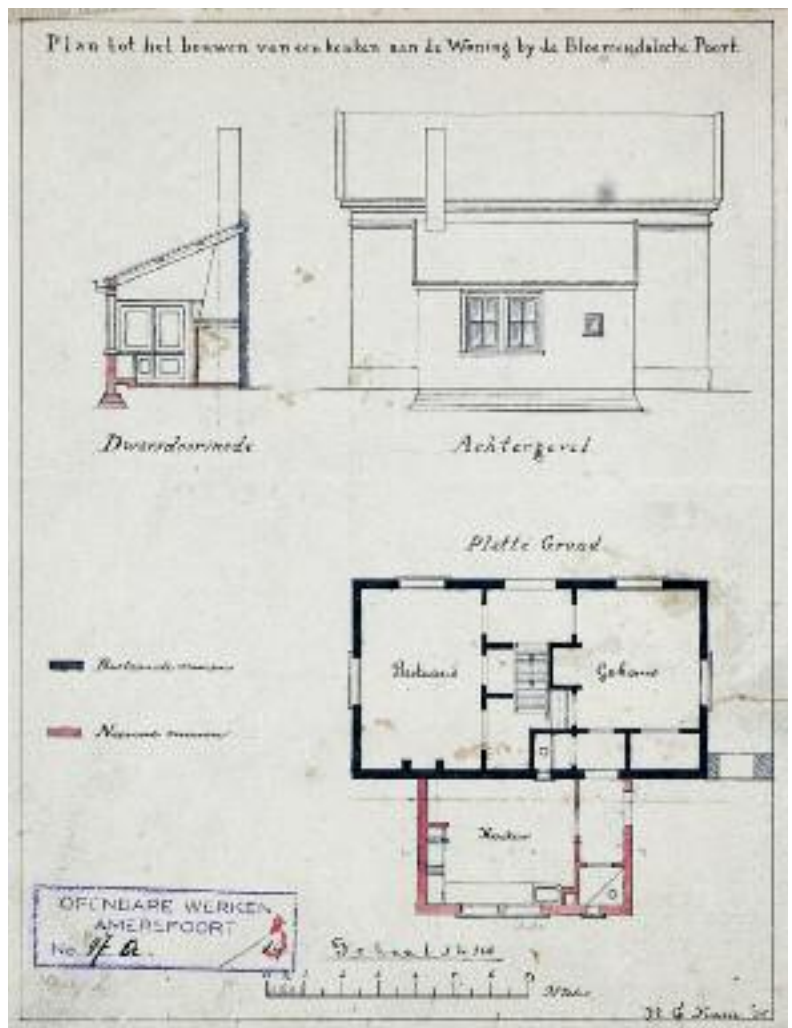
Later in mijn zoektocht stuitte ik op een boek over het werk van Zocher jr. Auteur Josi Smit was bereid om mee te kijken. Ze herkende het accijnshuisje niet als zijn werk en vermoedt dat de invloed van Zocher jr. beperkt is ge-

weest. Daarvoor is volgens haar het ontwerp te eenvoudig, van weinig opsmuk voorzien, meer utilitair. Wellicht heeft hij op het ontwerp van het Plantsoen-Noord de lokatie aangegeven en eisen aan het pand gesteld. In die tijd ontwierpen ook timmerlieden en metselaars gebouwen; architecten werden vooral voor grote en/of prestigieuze gebouwen en projecten ingezet. Dat zou zoeken naar een speld in een hooiberg betekenen, en daar lijkt het wel op.

TOLHEFFING

De naam van het huisje zegt het al. Er werden accijnzen geheven bij binnenkomst en verlaten van de stad. Belasting op goederen als zout, koffie, wijn, binnen- en buitenlandse gedestilleerd, bier en azijn, suiker, zeep, turf, steenkool. Heffing gebeurde in die tijd aan de bron. Dit vereenvoudigde de inning, maar maakte een vrij kostbare controle op vervoer nodig en eiste het meegeven van geleidebiljetten. De moeilijkheden werden groter door de

Links: Het tolhuisje in 1864.

Boven: Bouwtekening van de aanbouw, 1898.

gemeentelijke opcenten, die plaatselijk sterk verschilden. In 1851 is dit belastingsysteem afgeschaft, waardoor het huisje maar kort zijn functie heeft gehad.

Sinds de vermelding in de raadsnotulen bleef het een halve eeuw stil rond het huisje. Pas in 1898 kwam ik een bouwtekening tegen, van de aanbouw aan de achterzijde van het tolhuisje. Onderaan de tekening valt te lezen: N.G. Kam. Het was de zoon van de destijds werkzame stadsarchitect W.H. Kam.

RESTAURATIE

Inmiddels had het accijnshuisje zijn functie verloren en in 1966 is het een Rijksmonument geworden. Tussen 1987 en 1990 is het gerestaureerd. Vijftientig jaar later heeft Stadsherstel Midden-Nederland het aan de huidige wooneisen aangepast. Ook zijn enkele oude elementen teruggekeerd. Eind vorig jaar heeft Monumentenzorg een oude gevelsteen in de muur naast het huisje geplaatst, met daarop *Tol 1671*, om de voormalige functie van het gebouw te verduidelijken. Deze kwam van een pand aan Utrechtsestraat 41 en is een bruikleen van Museum Flehite.

In de afgelopen eeuwen zijn er vele mensen langs het tolhuisje getrokken. Toen ik op mijn fiets de stad in kwam rijden voelde ik mij één van die bevoorrechte reizigers.

BRONNEN

- Archief Eemland, archief gemeentebestuur 1811-1945 (bnr 2.01), notulen gemeenteraad
- Josi Smit m.m.v. Radboud van Beekum, *J.D. Zocher Jr.: Architect en tuinarchitect : 1791-1870* (Rotterdam 2008)

Het schelpenkettinkje

De Mannenzaal is verrijkt met een echte speelfilm over 1907, vol drama en romantiek. En dat door een amateurfilmclub zonder geld. Dat ging vast niet vanzelf.

door **GERARD RAVEN**
& **HANS VAN DER HOOFT**

Wie zijn de Eemfilmers?

RENS DE WIT (HOOFDROL DIRK): 'De vereniging is opgericht in 2001 en ik ben acht jaar lid. We hebben eerder verschillende documentaires gemaakt, zoals 750 jaar stadsrechten. We gebruiken elkaar als acteurs en je moet buiten jezelf kunnen stappen, de gêne voorbij.'

JOSEPHIEN ROSENDAL (REGISSEUR): 'Ik heb vooral praktijkervaring opgedaan. Alles wat in de theorieboeken staat heb ik ook zelf meegemaakt. Een speelfilm was voor ons een nieuwe fase als vereniging. Vrijwel alle leden deden mee: zes voor de opnamen, zes acteurs en de rest als verkeersregelaar enzovoort.'

Waarom een historische film?

RENS: 'Het centrum van Amersfoort leent zich er fantastisch voor. We kenden levende geschiedenis in de Mannenzaal al van bezoek, zoals met mijn kleinkinderen. We hadden niet veel middelen en hier was alles al.'

JOSEPHIEN: 'Ik had al interesse voor die tijd en vond dat de gastelingen hun rol heel goed uitbeeldden. Joost Gruijters (stichting Levende Historie) en Anja Bakker (beheerder Mannenzaal) waren meteen positief en leenden

Door het raam van De Drie Ringen is een auto te zien.

Het filmen van een close-up.

ons hun kleding en attributen maandenlang. En we hebben natuurlijk het handboek gelezen dat Mieke Gerritsen in 1993 heeft geschreven, toen Museum Flehite met levende geschiedenis in de Mannenzaal begon. We hebben daar enorm veel aan gehad, een weelde om te lezen. Ik heb de biografieën van elk personage er uit gehaald.'

Wat is het verhaal?

JOSEPHIEN: 'Dirk en Kees zijn in hun jeugd al rivalen, omdat ze allebei verliefd zijn op Marieke. Als ze om haar vechten wil zij ze niet meer zien. Dirk en Marieke hadden elkaar een schelpenkettinkje gegeven, als een soort verloovingsring. Uit liefdesverdriet gaat hij zijn hele leven varen. Tot hij in de Mannenzaal komt wonen en Kees tegenkomt. Dat wordt natuurlijk weer een vechtpartij.'

RENS: 'Er is nog een tweede verhaallijn: Dirks buurmeisje Lisa vindt Marieke terug, die als weduwe in hofje Armen de Poth woont (een rol van Josephien). Zij verenigt Marieke en Dirk weer. Ze hebben hun kettinkjes altijd gedragen...'

Konden jullie improviseren?

JOSEPHIEN: 'Ik heb het hele script uitgeschreven en samen hebben we draaiboeken gemaakt. De gastelingen hadden al hun eigen rol, dus daar konden we gebruik van maken. Veel is geïmproviseerd. Per scène heb je twee zinnen die het dragen en de rest verzin je erbij. Zo zei Marieke heel overtuigend *zottekoppen* tegen de vechtende jongens. Zij had dan ook al voor weesmeisje gespeeld in het Burgerweeshuis.'

RENS: 'De gastelingen hebben ons er doorheen getrokken, om in stijl te werken. Zelf heb ik een boers accent gebruikt om de sfeer van toen weer te geven.'

Welke locaties?

JOSEPHIEN: 'We hebben gefilmd van maart tot augustus, met een onderbreking in juli. De deur waar Dirk uitgegooid wordt vonden we in de volmolen bij de Koppelpoort. We hadden ook in de kuiperij in de Hellestraat willen filmen, maar de eigenaar was al ziek en het was er heel stoffig. Dus werd het het Kuiperijmuseum in Amsterdam. In de Regentenkamer van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis hebben we op één dag drie scènes gedraaid. Onze laatste filmdag was op de botterwerf van Spakenburg. We moesten snel werken omdat er onweer in de lucht zat. We waren nog niet klaar of het barstte los!'

Is de film betrouwbaar?

RENS: 'De enige voorwaarde die Joost en Anja stelden was dat alles historisch verantwoord moest zijn.'

JOSEPHIEN: 'Iedereen was er kien op. Ik lette op verkeerde woorden, zoals een regent die steeds *oké* zei. Soms was een speler te fel tegen de binnenvader. De gastelingen corrigeerden dat zelf al: dat was in 1907 ondenkbaar. En zij droegen schoenen, want klompen waren voor het werk en ze voelden zich beter dan een 'gewone' arme. Achteraf hadden we de jonge Dirk juist géén schoenen moeten geven, maar klompen.'

Josephien geeft aanwijzingen. Zittend links Rens/Dirk.

RENS: 'De film kost inclusief première € 1200,-, waarvan de gemeente € 500,- heeft bijgedragen. Het was wel leuk dat ondernemers zo bereidwillig waren om gratis mee te werken.'

Wat was je mooiste moment?

RENS: 'Toen ik binnenkwam in de Mannenzaal: de gastelingen kwamen met hun stoel slepend achter zich aan en vroegen wie ik was. We hebben ontzettend veel gelachen en door de intensieve samenwerking is er een band ontstaan. Sommigen werden zelfs vrienden.'

JOSEPHIEN: 'Voor mij was het leukst dat je ideeën werkelijkheid worden. De mooiste momenten waren... de vechtpartijen van de twee jongens én de oude mannen; ze speelden het zó natuurgetrouw!'

Wat ga je met de film doen?

RENS: 'Eerst dachten we alleen aan promotie van de Mannenzaal. De scènes daar zijn ook te gebruiken als verdieping met dingen die je op dat moment niet kunt zien. Denk aan het ontbijt, het dobbelspel *kevertjes gooien*, het legen van de po's waarbij Dirk en Kees elkaar weer dwars zitten.'

JOSEPHIEN: 'In september hebben we de première van de speelfilm in theater De Lieve Vrouw. Hij duurt 40 minuten. De VVV krijgt weer een andere compilatie voor stads-promotie.'

En hoe nu verder?

JOSEPHIEN: 'We gaan nu eerst uitblazen, maar ik zou zelf morgen weer willen beginnen. We kunnen misschien de levens van Marieke en Lisa uitwerken...'

RENS: 'De VVV wil graag dat we een film maken over het beklimmen van de Onze-Lieve-Vrouwetoren, voor wie dat zelf niet kan. Ik denk ook aan levende geschiedenis in het Burgerweeshuis of de rondvaartboot.'

Technische problemen?

RENS: 'Elke acteur heeft een microfoon, maar als je die verbergt gaat je kleding schuren. Bij de montage is het lastig dat we opnamen van vier camera's hebben (waarvan een close-up).'

JOSEPHIEN: 'Ze hebben verschillend licht dat weer gecorrigeerd moest worden. En als je filmt zijn er veel omgevingsgeluiden. Die vervangen we door klompen, paardenhoeven en wielen van internet. We ontdekten na de opnamen in De Drie Ringen een poster met blote juffrouw en een auto op straat, dus misschien gaat die scène nog over. Maar niet teveel: ik ga niet wéér mijn vakantie opgeven...'

Gerard Raven is conservator van Museum Flehite; Hans van der Hooft is voorzitter van de Stichting Archeologie Amersfoort en oud-voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Leni van Willigenburg

Mijn moeder heette Cobra en zij was gediplomeerd naaister. In 1946 maakte zij bijvoorbeeld twee Nationale Feestrokken voor mijn jongere zus Ria en voor mij; wij waren toen zes en negen jaar. In het hele land was een patroon verspreid voor een rok van verschillende lapjes en overall liepen meisjes ermee. Elk jaar trokken we die aan op Bevrijdingsdag en werd het jaartal erbij geborduurd. Dat is wel vijftien jaar doorgegaan.

Toen ik 20 jaar was werden mijn ouders binnenvader en -moeder van hofje Armen de Poth. Ik was toen al historisch

ingesteld en vond het reuze interessant in zo'n eeuwenoud hofje te wonen. Vader en moeder hadden er samen een hele klus aan. Vader Gijs haalde wekelijks de huur op, bakte brood voor de uitdeling in de kapel en onderhield gebouwen en tuin; toch was hij ook nog assistent-marktmeester. Moeder hield het hoofdgebouw schoon en hielp met de brooduitdeling. Wij kinderen hoefden overigens niet mee te helpen. Maar toen wij volwassen waren vervingen we hen wel, zodat ze weer op vakantie konden gaan.

In 1959 vierden we 700 jaar stadsrechten. Dat maakte veel meer indruk dan bij 750 jaar, omdat vrijwel iedereen meedeed. Het stadsbestuur had gevraagd om in 17e eeuwse kleding te lopen. Mijn moeder ging natuurlijk meteen aan de slag voor ons allemaal. Op de foto hieronder staat het hele gezin (behalve Ria) in kostuum; op

Ep de Ruiter/Museum Flehite

de grote foto links is de jurk van mijn moeder te zien. Ook hiervoor waren patronen verspreid, maar ik weet niet of de stof ook met korting werd verkocht. Er zijn toen door veel meer mensen foto's gemaakt en een selectie is te zien op www.archiefemaal.nl.

Ik was toen 22, Ria 20 en broer Evert 16. De hele zomer liepen we in die kostuums en iedereen vond dat geweldig. Utlachen was er niet bij. Het leukst waren de optochten, waarvoor dagjesmensen speciaal naar Amersfoort kwamen. Wat een sfeer gaf dat allemaal en wat een plezier. Je moest er wel wat voor over hebben, want ik kon met die jurk niet fietsen en dus liep ik helemaal naar mijn boekhouderswerk aan de Vlasakkerweg. Het was een warme zomer en ik ging vaak naar de kelder van het hofje om af te koelen.

In 1973 gingen mijn ouders met pensioen en kwamen ze bij mij wonen in Nijkerk. Zo kwamen de familiestukken bij mij. De feestrokken en eeuweestkleding zijn wel de mooiste voorwerpen. Ik heb ze aan Museum Flehite gegeven, omdat ze anders verloren gaan. Ik heb geen kinderen en de nichtjes hebben geen belangstelling. Nu worden ze goed bewaard en kan iedereen ervan genieten.

Harold van den Hauten

Itamar de Rooze

De titel van deze rubriek vind ik prachtig en lastig tegelijk. Ik heb namelijk niet één fascinatie, maar een heleboel. Van huis uit ben ik proces-chemicus en ondanks pensionering boeit dat vak mij nog steeds. Daarom schrijf ik geregeld voor het tijdschrift *Automatie/PMA*. Verder ben ik geboren Amsterdamer en dat gaat als het ware nooit meer uit je lijf. Tja, en dan is er de fotografie. Wat dáár allemaal niet mee kan. Van simpele vakantiekiekjes tot macro- en microscoopopnames.

Twee andere zaken zijn mij verder enorm gaan interesseren, dankzij een goede leraar op de middelbare school: de cultuurhistorie en uiteindelijk de bijzondere gemeente Amersfoort. Door werkzaamheden in het hele land was een woonplaats in Midden-Nederland namelijk wel zo logisch en zodoende kwam ik in deze regio terecht. Al gauw werd ik lid van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Met het pensioen in zicht ging ik een cursus archeologie volgen bij de Volksuniversiteit Amersfoort. Daar kwam ik in contact met stadsarcheoloog Francien Snieder. Zij zag er gelukkig brood in: als Harold stopt met werken, hebben we er een nieuwe vrijwilliger voor het Amersfoorts Centrum voor Archeologie (CAR) bij. Inderdaad komen daar alle interesses samen: natuurwetenschappen, fotografie en historie.

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde kreeg voor het Amersfoortse erfgoed.

De 'bèta-man' in mij zorgde ervoor dat ik mij kon gaan storten op analyses van onder andere aardewerk met *röntgenfluorescentiespectrometrie*. Dit doen we in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, waar de nodige apparatuur aanwezig is. Zo kun je te weten komen uit welk gebied een kleisoort afkomstig is, maar ook of een munt wel echt is. Voor ouderdomsbepaling gebruiken we de koolstof-14-methode. Hier is veelal het Centrum voor Isotopenonderzoek in Groningen de partner. Een andere dateringstechniek waar we nu naar kijken is *optically stimulated luminescence*. Zo kunnen – om maar eens wat te noemen – zandkorrels die in het donker liggen hun energie niet kwijt. In het laboratorium laten we licht op monsters schijnen en dan gebeurt het wél. Hoe ouder het materiaal, hoe meer er vrijkomt. Momenteel ben ik minstens twee dagen in de week beschikbaar voor het CAR en dat biedt ruimte voor de andere grote hobby: fotografie. Je zou me inmiddels de 'huisfotograaf' kunnen noemen. Wetenschappelijke foto's in het veld worden meestal door de archeologen zelf genomen, want je moet eigenlijk continu bij de opgravingen zijn. Maar sfeerfoto's en opnames voor publicaties of exposities zijn inmiddels helemaal mijn terrein.

Janneke Budding, Voor altijd Indië
(Brave New Books 2015), ISBN 978 94 0213 539 8, 264 pp, € 21,50
Aris en To Budding gingen in 1939 voor Levob naar Bandoeng. Na heftige tijden keerden zij in '48 terug naar Amersfoort, waar met moeite een nieuw leven werd opgebouwd in dienst van Ons Belang.

Paul Welling, Zij spraken er niet over : twee Amersfoortse broers in Nederlands-Indië

(Soest: Boekscout 2015), ISBN 978 94 0221 940 1, 156 pp, € 18,50
Frans en Bertus Bosman beleefden als dienstplichtigen de Politionele Acties. Hun dagelijks leven is vooral gereconstrueerd uit brieven. Over de doden en de angst tijdens patrouilles zwegen ze.

M. Schraven, Portretschilderkunst in het zeventiende-eeuwse Amersfoort...

(scriptie Universiteit van Amsterdam, 2015), 79 pp.
De auteur zocht vergeefs naar portretten waarvan nog niet bekend is dat ze van een Amersfoortse schilder zijn.

H.J.J. Gitz, Het gemeentelijk industriebeleid in de provincie Utrecht in de periode 1945-1963

(scriptie Rijksuniversiteit Utrecht, 2015), 75 pp
Hierin ook het beleid in Amersfoort.

Marco Hofsté en Willem Meuleman, Met het oog op Amersfoort #2015

ISBN 978 90 8231 141 9, 144 pp, 24 pp, € 4,95
Nieuw deel uit de reeks met foto's van hoogtepunten van het jaar.

Arjeh Kalmann, H. van den Berg, Omzien naar elkaar : sociale verhalen uit Bunschoten-Spakenburg

[Amersfoort]: Stichting Regionaal Spitwerk, 2015), ISBN 978 90 8212 665 5, 120 pp, € 19,50
Portretten en reportages van diverse initiatieven door vrijwilligers.

Ad de Jong, Familiewapens in Zuidoost Utrecht

(Voorthuizen: eigen beheer 2015), 216 pp
Prachtig geïllustreerd overzicht waarin ook de wapens van Amersfoort en Woudenberg in openbare collecties en gebouwen zijn opgenomen, zoals de Sint-Joriskerk. Een naamregister zou het nog toegankelijker hebben gemaakt.

Jan de Mos, 65 jaar Vrienden Van Zonnegloren : de historie van V.V.Z. '49

(Soest: Sportvereniging VVZ '49, 2015), ISBN 978 90 9029 063 8, 116 pp, € 24,50
Deze club kwam in 1949 voort uit de personeelsvereniging van het toenmalige sanatorium Zonnegloren.

Rob Vugts, De oogstnevel : speelfilm-scenario over het leven van Titus Brandsma

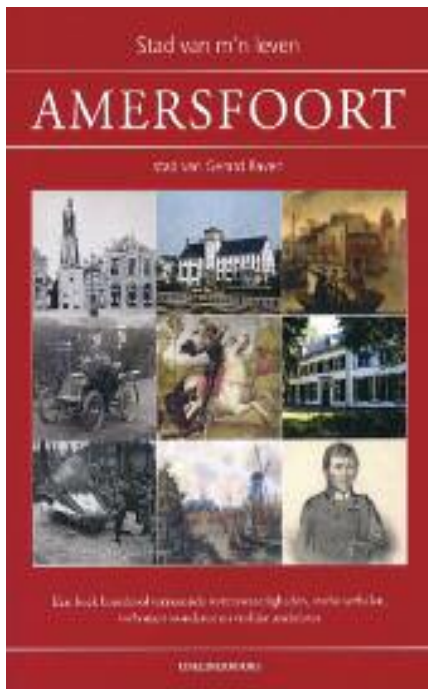
(Brave New Books 2015), ISBN 978 94 0213 583 1, 341 pp, € 34,95
Brandsma was priester en hoogleraar, maar zat ook in het verzet. Het verhaal speelt vooral in Kamp Amersfoort. Hij was een grote bemoediging voor zijn medegevangenen.
Foto omslag:afkomstig uit de collectie Archief- en Documentatiecentrum voor R.K. Friesland te Bolsward.

Ed Pielkenrood, In dienst van Hare Majesteit en de paarden : Charles Henri Labouchère, ruiter aan de wieg van de paardensport

(Lobith: uitgeverij Sylfaen 2015), ISBN 978 94 9115 402 7, 159 pp, € 14,90
Vlot geschreven verhaal over Amersfoortse cavalerist. Labouchère ontwikkelde een eigen springstijl in de tijd dat deze sport nog alleen door militairen werd beoefend.

Ruud Spruit, *Stad van m'n leven : Amersfoort*

(Onelinerbooks 2015), 112 pp, € 18,90
Vlot geschreven stadsverhalen met illustraties van archief en museum, ook bedoeld als relatiegeschenk. Het aardige is dat je eigen naam op de voorkant komt.

Ton Blom, *Amersfoort in beeld*

(De Gans: Amersfoort, 2015), ISBN 978909902335, 160 pp, € 19,95
Historische foto's die eerder in de *Amersfoortse Courant* zijn gepubliceerd, met wat uitgebreider tekst dan destijds.

Matthijs Wijker, *Archeologisch onderzoek Oude Schans-Spuistraat Bunschoten* (Amersfoort: Centrum voor Archeologie 2015), 80 pp
Nieuw deel in de CAR-reeks.

Nynke Geertsma, *Taf(er)elen in Amersfoort : prenten, proza en poëzie*

(Amersfoort: eigen beheer 2016), 24 pp, € 5,95
Een stadswandeling langs tien Amersfoortse beroemdheden en taferelen uit vroeger tijden, omlijst met prenten en poëzie. In de tweede druk zijn enkele onvolkomenheden aangepast.

Gijs van Valkenhoef, *Het jongste zusje*

(Amersfoort: eigen beheer 2015), ISBN 978 94 6228 725 9, 168 pp, € 20,-
Zoektocht in de familiegeschiedenis. Geromantiseerd verhaal over dragers van de namen Valkenhoef en Schwitznier.

Pim Huijsmans, *40-45 verhalen*

(Broek op Langdijk: eigen beheer 2015), 95 pp, € 40,-
Hierbij vier verhalen over Kamp Amersfoort: twee oud-gevangenen, een zoon van een kok en een gids.

Gerard Chel, *Die ander gesig van Amersfoórt*

(Amersfoort: stichting Regionaal Spitwerk 2015) 64 pp, € 12,50
Boeiend verslag van een reis naar Amersfoort in Zuid-Afrika, een dorp van 12.000 inwoners waarvan 7% blank. De naam is in 1867 niet gegeven door Amersfoortse emigranten; men zocht een naam die paste tussen de dorpen Utrecht en Ermelo.

Miek Hoekzema, *Meneertje Abstraheertje*

(Amsterdam: Illy Lips productions 2015), ISBN 978 90 8179 096 3, 49 pp, € 10,-
Prentenboek over Piet Mondriaan. Met onder andere een fictieve ontmoeting met het personage Illy Lips, het alter ego van de auteur.

Hendrik Wagenveld, *Wagenveld: de geschiedenis en de genealogieën van de families (Van) Wagenveld*

(Kampen: eigen beheer 2015) 534 p + bijlagen, € 34,95
Een aantal van de Utrechtse/Gelderse families Wagenveld heeft hun naam ontleend aan de boerderijen Groot en Klein Wagenveld in Renswoude.

De activiteiten vinden plaats in Museum Flehite, tenzij anders vermeld; NGV in De Brug, Schuilenburgerweg 2.

Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum.

NGV = Nederlandse Genealogische Vereniging, <http://amersfoortengv.nl>

OVF = Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Donderdag 10 maart, 17 uur

Historisch Café in Museum Flehite. We praten met elkaar over een nieuwe opzet. Wat vindt u van een pure netwerkbijeenkomst, zoals we in 2002 begonnen zijn in het museum? Op één plek, zonder betaling, zonder lezing? Laat uw stem horen!

Donderdag 17 maart, 20-22 uur

NGV-lezing door Aat Oosterbroek: *Delpher: de krant als bron voor genealogisch onderzoek*.

Dinsdag 12 april, 20-22 uur

NGV-lezing door Willem van Maren: *Genealogie vóór 1600*.

Donderdag 14 april, 14-16 uur

Lezing Gilde Amersfoort in Armen de Poth, Celzusterenkamer door Jan Carel van Dijk, *De binnenstad in kaart gebracht*.

Vrijdag 29 april, ontmoeting: 18.30 uur, lezing: 19.30 uur

Brongerslezing OVF in gebouw RCE, Smallepad. Stadsarcheoloog Timo d'Hollosy: *Dodendans: belevenissen bij het opgraven van skeletten in Amersfoort*. Voorafgaande aan de lezing

www.amersfoortopdekaart.nl

Zoek de historische afbeeldingen van elke plek in Amersfoort en/of voeg nieuwe toe. Een combinatie van de collecties van Archief Eemland en Museum Flehite.

Wijkmuseum Soesterkwartier

Sint-Bonifaciusstraat 61, elke zaterdag van 12.00-17.00 uur en op afspraak. 033 463 5661, www.wijkmuseum-soesterkwartier.nl

Centrum voor Archeologie

is er een ontmoeting met soep en brood en krampen van de historische verenigingen in onze regio. Deelname is gratis voor leden van de OVF en de andere historische verenigingen uit Eemland. Wel moet u zich aanmelden d.m.v. een bericht aan P. Jonkman, Ternatestraat 38, 3818 CR Amersfoort, p.jonkman@kpnmail.nl. Daarbij vermelden met hoeveel personen u komt, of u gebruik maakt van de maaltijd en van welke vereniging u lid bent.

20 februari-7 mei

Nijverheid en industrie aan de Nijverheidsweg. Tentoonstelling in het Wijkmuseum (zie onder).

Dinsdag 10 mei, 20-22 uur

NGV-lezing door Frans van Bodegom: *Computerprogramma Reunion*.

Dinsdag 31 mei, 20-22 uur

OVF-lezing door Hans van den Broek: *Koorts en honger: geneeskunde in vroeger tijd op het platteland*. Thema: Gezondheidscultuur.

20 februari-12 juni

Toon Kelder, romantisch modernist. Tentoonstelling in Museum Flehite over de realistische schilder-beeldhouwer (1894-1973).

18 juni-25 september

Cold Cases Amersfoort: oude skeletten, nieuwe ontdekkingen. Tentoonstelling in Museum Flehite i.s.m. de stadsarcheologen. Ook interessant voor kinderen. De volgende *Kroniek* is een themanummer.

Historisch Café

Elke tweede donderdag van de maand, 17-18.30 uur. Zie voor locatie en onderwerpen www.archiefeemland.nl/actueel/agenda.

Open huis Centrum voor Archeologie

Iedere woensdagmiddag van 14.00-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Langegracht 11, toegang gratis.

verschijnt viermaal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor € 30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;
- Stichting Archeologie Amersfoort voor € 25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk
Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort
033 475 12 49
secretariaat@historisch-amersfoort.nl
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumpflehite.nl
www.museumpflehite.nl
Bezoekadres: Westsingel 50
Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling RO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 48 16
ma.cramer@amersfoort.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur (graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefeemland.nl
Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73
Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie
Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 463 77 97
fme.snieder@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
info@stichtingarcheologieamersfoort.nl
Bezoekadres: Langegracht 11
Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Jan Carel van Dijk •
Lydia Edelkoort • Gerard Raven •
Esther Slijkerman • Francien Snieder

Redactieadres

Gerard Raven, Museum Flehite
Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort
g.raven@museumpflehite.nl
De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meningeën verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Tentoonstelling in Museum Flehite over de realistische schilder-beeldhouwer (1894-1973).

Tentoonstelling in Museum Flehite over de realistische schilder-beeldhouwer (1894-1973).

Van de
Burgt Strooij
bouw- en restauratiebedrijf
<http://www.vandeburgtstrooij.nl>